

проф. м-р Владимир Јаневски
Музичка академија
Оддел за етнокорологија
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

НАКИТОТ И КИТЕЊЕТО СУШТИНСКА ОДЛИКА ВО СЦЕНСКИТЕ АДАПТАЦИИ

Апстракт: Културата на китењето на народните носии може да се согледа од неколку аспекти, накитот може да биде од природно потекло, животинско потекло, метален накит, како и стаклен накит – монистра. Играорните ансамбли кои се презентери на сценската култура ретко кога обрнуваат внимание на китењето и украсувањето на народните носии.

Клучни зборови: накит, китење, естетика на китење, социјални сапекти.

Во темата ќе се зборува за класификацијата на накитот во Македонија, во периодот од крајот на 19 и почетокот на 20 век. Општата слика треба да биде на женската носија како главен ликовен израз на сценските адаптации.

Накитот и китењето во Македонија претставувал социјален и економски показател, тој ја изразувал економската моќ но имал и заштитна - апотропејска улога. Многуброен и масивен накит имале жените, кај мажите накитот е оскуден и малуброен. Најчесто и во најизразена форма накитот и китењето бил во невестинскиот период, кога жената и била најизложена на урокливи лоши очи а Накитот може да биде од: накит од растително потекло, накит од животинско потекло, накит од стакло и метал.

Природните цвеќиња како и плодовите кои биле во најтесна врска со човековото живеење се дел од украсувањето. Омилено било кај девојките и младите невести да се накитат со цвеќиња – **џунџуле, здравец, босилок, трендафил, сардела** итн. Венците се заплетувале за време на свадбите а се плетеле од винова лоза или кора од цреша, за потоа да бидат во нив исплетени босилок, бршлен, зеленика и разни видови цвеќиња. Во овие венци во едниот крај се

заденувало и јаболко (Мариово, Прилепско – Битолско Поле). Црешите исто така биле застапени во украсувањето, се закачувале над ушната школка а и тие како и јаболкото со нивната црвена боја имале и симболично значење. Кај невестите од Скопска Блатија во тилниот дел се заденувала гранка од зеленика како главен атрибут на невестинството. Во празнични пригоди жените се кителе со китки од цвеќе закачувајќи на покривката за глава, над увото, во појасот. Омилено било кога се играло оро или се пеело на собор да се држи китка цвеќе во раката.

Посебно било истакнато украсувањето со пердуви од птици. Во Мариово врз металниот украс за глава **нетоп** се закачувале пердуви во боја, исто така во Средорек, Жеглигово и Славиште се носеле пердуви кои биле закачени на украсот за глава **челенка**. Девојките во Скопска Црна Гора се кителе со пауново перо, имено, кога девојката ќе стасала за мажење закачувала пауново перо за да најави на општествената заедница дека е спремна да се мажи или може да одлети од татковата куќа. Девојките **заговорки** во Скопска Црна Гора носеле обоени пердуви, наречени **шикои**, во средината на 20 век тие рапидно се намалиле и добиле назив **шикчиња** или **шикчики**. Во Битолско Поле младите жени носат ушници од пердуви од гуски кои ги прават на специфичен начин, ги попаруваат во жешка вода, а притоа ги обликуваат во топчеста форма за да на крајот обликувањето продолжи во брашно за да добијат чиста бела боја.

Накитот од метал и стакло е најзастапен, стаклените ситни и покрупни перли – монистра во техника на плетење или нижење се прикачувале на поедини делови од носијата. Од монистра се изработувале **колани** (појаси), **алки** (гривни), **кустеци** (украси за на гради, придржувачи за саат), **смокови**, **змии** (украси за одредување на ритмот во оро), **ремени** (за придржување на покривките за глава).

Металниот накит е најразновиден, изработуван во различни техники: лиење, исчукување, филигран, гранулација, тордирање итн. Мајсторите кои ги работеле овие техники се нарекувале **кувенџии**. Најпознатите кувенџиски центри биле во Охрид, Струга, Битола, Скопје, Солун, Драма итн.

Металниот накит во македонските носии се користел како украс за главата, околу вратот, на градите, на појас и на грбните делови од облеката.

Во накитот за глава спаѓаат разни видови игли кои воедно се и придржувачи на покривките за глава, иглите најчесто се составени од неколку реда метални синџири, поткитени со пари и со ситни тенки плехани плочки – **трепки**.

Во Скопска Црна Гора невестите на глава носеле **топка игла, игла главича**, која е во топчеста форма и се закачува за венцот, слична таква помала игла се носела и во Села под Сува Гора. Мијачките невести преку покривката за глава носат **игла, игленица**, од повеќе синџири со трепки и крупни црвени монистра. Во Охридско Поле невестите носат **игла раскрстена** која воедно е и придржувач на покривката. Во средишниот дел таа е украсена со стаклени каменчиња од која на двата краја се закачени неколку реда синџири кои со копче се закачуваат над ушите. Во Долни Полог невестите носат **игли титрајки** закачени над ушите, тоа се снопчиња од спирални федерчиња кои на краевите имаат прикачено златни монети такашто кога се движат невестите овие украси даваат специфични ефекти. Во Драмско носеле врз покривката за глава специфичен накит **китка сребрена**.

Додатен украс на волнените капи, фесови, поткитени со пари бил **тепелак, тас** (Горна Река, Горни Полог, Скопска Блатија, Бојмија)

Ушниците кои ги носеле жените биле од наједноставна форма до најмасивни. За секојдневна употреба се носеле потковани монети од злато или сребро **флоринкини обетки** (Јужномакедонски области). Додека во периодот на невестинството покрај тоа што биле масивни тие ја истакнувале и економската и социјалната моќ на индивидуата. Значајно место завземаат ушниците од Горни Полог – **лопатарки**, тие се во триаглеста форма со богат поткит од сребрени трепки и синџири, овие ушници се едни од најмасивните. Во Дебарско Поле се носат исто така масивни ушници со големи стаклени камења и поткит од синџири и крупни црвени монистра. Често пати жените масивните ушници ги носеле прикачени за покривките за глава за да ја олеснат нивната тежина. Во склопот на украси кои се носеле околу ушната школка биле и **наметушки** (Мавровско Поле, Горни Полог), **вешки** (Горна Река), **узобраски** (Села под Сува Гора), тоа биле памучни долгнавести ленти на кои се пришиени сребрени монети.

Накитот за на гради во најголема мера бил синџир поткитен со сребрени монети или само неколку реда синџири – **копче, пиле, раун, кустек, копец** итн. Од накитот за на гради посебно се истакнува Охридската **мангура** е синџир богато поткитен со трепки а на средишниот дел има сребрена плочка со стакленца и додатни украси од сребро.

Крстовите кои се носеле на градите ги има во најразлична величина и техника, но највпечатливи се крстовите изработени во техника на филигран. Крстови

освен на гради се носеле закачени и на побрадниците кои служеле за придржување на покривките за глава, тие виселе под брадата и биле поткитени со сребрени монети (Скопска Црна Гора, Дебарски Дримкол, Голо Брдо).

Граден накит биле и **леденик** (Скопска Блатија, Жеглигово, Средорек), **гердан** (Горни Полог, Прилепско Поле), **аржонде** (Горна Река), **подгушник** (Мавровско Поле), **полесоци** (Мијаци). Овој масивен украс е изработен на парче дебела ткаенина на која се пришиени сребрени монети во вид на рибји крљушти.

Во поголемиот дел на Македонија на струкот носеле метални украсни дводелни, некаде троделни копчиња за прикачување на појасите: **пафти**, **пахти**, **пате**, **плочи**, **пулови**, **чапрази**, **чапраѓе**, **токи**. Се носат во најразлични димензии и форми, во северните и северозападните делови се носат листовидни (Скопска Црна Гора, Скопска Блатија, Скопски Дервен, Села под Сува Гора) округли пафти **кубелии** се носат во Брсјачката група и во јужните делови на Македонија. Во западниот дел од Македонија во Мијачката област се носат најголеми пафти со термин **попоклии** и **ѓуљмиш**, првите на средината се округли со испакнатата форма со правоаголни завршетоци а другите се помасивни и се во правоаголна форма. Во Леринско Поле се носат големи масивни пафти наречени **ѓубеци**, по форма и големина исти како кај Мијаците. Овие метални копчиња се богато орнаментирани во соодветни техники и голем дел од нив претставуваат ремек дела на занаетчиските работилници.

Синџири поткитени со монети носеле Мијаците и Брсјаците, овој накит се носел над скутините под пафтите. Во Брсјачката група се нарекувал **скопец**, **чапраг**, бил составен со неколку реда синџири поткитени со сребрени монети, на едниот крај синџирите биле прикачени на сребрена **тока** а на другиот крај синџирите биле прикачени на мала јадица. Кај Мијаците овој накит е најпечатлив наречен е **низалка** составен од повеќе синџири, некогаш и до петнаесет а над синџирите имало и филигрански украси а во долниот дел бил со повеќе филигрански украси и сребрени монети.

Разни други метални украси се носеле на грбниот дел врз облеката, често пати заплетени во косата или закачени на облеката. Во Струшки Дримкол девојките носат **панџур кошајлија** и **пансур парчелија**, додека омажените жени **коан пансур**. Пансурите се плетеле во косата односно во плетенките и виселе надолу низ грбот. Пансурот за девојки е направен од метални алки прикачени едни за други, додека пансурот за жени е голема сребрена монета поткитена со

други помали сребрени монети. Во Средорек, Жеглигово и Славиште како и Скопска Блатија на грбниот дел се носеле кожни или платнени долгнавести ленти, поткитени со сребрени монети, се закачувале за горните облеку во вид на крст а се нарекувале **прекрсници** и **рафтои**.

Праксата на играорните ансамбли ни покажува дека ретко кој ансамбл внимава на украсувањето на носијата и комплетирањето на целината како културно изразно средство во сценските адаптации.

Следејќи повеќе ансамбли и играорни групи може да се согледаат неколку аспекти на занемарување на накитот во сценските адаптации, и тоа:

- Немање материјални средства за набавка на накитот,
- Немање доволно познавање од областа на етнологијата и етнокорееологијата,
- Немање доволно време за време на концертите да се дооформи носијата,
- Немање желба за естетски изглед на носијата.

Од сите овие аспекти најбитен сегмент е немање доволно познавање од соодветната област но и немање на доволен број стручни лица кои се занимаваат со оваа област, но исто така многу битен факт е и немањето на желба за естетско дообликување на македонските народни носии, по што и сликата за убавата македонска носија станува дискутабилен сегмент од естетиката.

Користена литература:

1. Делиниколова, Зорка. *Накитот и китењето во Македонија*, Скопје 1982
2. Здравев Ѓорѓи, *Прилог кон проучувањата на народниот накит и китењето во Македонија*, *Balkanologica* 19-21, Прилеп 199, стр. 85 – 97
3. Здравев, Ѓорѓи, *Македонски народни носии 1*, Скопје 1996
4. Здравев Ѓорѓи, *Македонски народни носии*, (ткаеници, везови, плетила, китење и накит) Скопје 2005
5. Здравев, Ѓорѓи, *Македонските носии според намената и функцијата*, *Етнологија на Македонците*, МАНУ, Скопје 1996, стр.185 – 198.

6. Крстева, Ангелина, Македонските женски носии показатели на општествените односи, Македонски фолклор, год. XXIII, бр. 45, Скопје, 1990, стр. 23 – 42.
7. Крстева Ангелина, Народната носија во Скопска Блатија, Скопје 1998
8. Етнологија на Македонија, МАНУ, Скопје 1997
9. Кличкова Вера, Македонски народни носии, Скопје 1963
10. Petruseva Anica, Narodna nosnja u Skopskoj Crnoj Gori, Zagreb 1988
11. Радованови° С. Воислав , Народна ношња у Маријову, Гласник СНД, XIV и XV, Скопље 1935